

АНОТАЦІЯ

Павленко Г. В. Особистісні диспозиції як ресурс психологічного благополуччя в умовах невизначеності. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія (Галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2020.

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування й емпірично вивчено особистісні диспозиції, які є ресурсами психологічного благополуччя, особливо в умовах невизначеності життя.

Дисертація містить теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми специфіки розвитку ресурсів психологічного благополуччя особистості. Емпірично досліджені особистісні диспозиції як ресурси, що можуть підтримувати благополуччя в звичних (до карантину) та непередбачуваних (життя у карантині) умовах суспільного життя; визначені особистісні диспозиції, які позитивно впливають на благополуччя особистості в різних умовах життя; показана медіаторна роль особистісних диспозицій в опосередкуванні зв'язків між суб'єктивною невизначеністю в значущих сферах життя (здоров'я, робота, близькі відносини) і благополуччям людини; виявлено особливості прояву особистісних диспозицій та психологічного благополуччя з урахуванням вікового та статевих критеріїв, а також в залежності від рівня суб'єктивної оцінки визначеності життя; розроблено рекомендації щодо підтримки психологічного благополуччя особистості в умовах невизначеності життя.

Невизначеність як відсутність визначеності, неможливість точно прогнозувати події є характеристикою життя. Практично завжди людина функціонує в умовах різного ступеню невизначеності, у зв'язку з чим

найважливішою вимогою до особистості є її здатність до повноцінного функціонування та підтримки психологічного благополуччя в умовах невизначеності. Тому фокус дисертаційного дослідження спрямовано на визначення особистісних ресурсів психологічного благополуччя, що вивчаються з врахуванням невизначеності життя, яка розглядається, з одного боку, у ракурсі об'єктивних непередбачуваних змін у суспільному житті, а з іншого — у ракурсі суб'єктивної оцінки респондентами навколишньої реальності як визначеної / невизначеної.

З урахуванням аналізу досліджень, які стосуються ресурсів особистості, в роботі розглянуті такі особистісні диспозиції: життєстійкість, почуття зв'язності, довіра до себе, толерантність та інтолерантність до невизначеності, автономність, цінності.

З урахуванням основних підходів у психології до психологічного благополуччя, у дисертації дотриманий комплексний підхід, за яким психологічне благополуччя розглядається як феномен, що має особистісний (евдемоністичний аспект) й суб'єктивний (гедоністичний аспект) виміри. Окрему увагу приділено саме суб'єктивному благополуччю, в його емоційному (емоційний баланс) та когнітивному (задоволеність життям) проявах, як показниках переживання людиною свого благополуччя / неблагополуччя в контексті невизначеності життя.

Метою дисертаційного дослідження є визначення на підґрунті теоретичного та емпіричного аналізу ресурсних можливостей певних особистісних диспозицій щодо підтримки психологічного благополуччя особистості в різних умовах суспільного життя (до карантину та під час карантину). Підкреслено, що у даному дослідженні основний акцент зроблено на вивченні особистісних диспозицій як ресурсів психологічного благополуччя саме в контексті невизначеності.

Дослідження проводилось в два етапи — у звичних умовах суспільного життя (до карантину) та непередбачуваних умовах суспільного життя (під час карантину). Вибірка склалася з 486 осіб: на першому етапі (січень – березень

2019 року) — 314 респондентів, із них 207 жіночої статі та 107 чоловічої статі; на другому етапі (20 березня – 24 квітня 2020 року) – 172 респонденти, із них 144 жіночої статі та 28 чоловічої статі. У вибірку дослідження увійшли три вікові групи: юність (17 – 21 р., середній вік 18,4 років), рання дорослість (22 – 27 р., середній вік 24,9 років) та середня дорослість (28 – 44 р., середній вік 37,5 років). Такий підхід до періодизації надав можливість детально вивчити особливості особистісних диспозицій як ресурсів психологічного благополуччя на різних етапах життя.

В якості ресурсів в контексті невизначеності життя проаналізовані такі особистісні диспозиції: життєстійкість, почуття зв'язності, довіра до себе, толерантність та інтолерантність до невизначеності, автономність та цінності. Життєстійкість розглядається як здатність особистості адаптуватися до мінливих умов життя, долати важкі життєві ситуації, а також формує стійкі переконання про те, що події, які відбуваються є сприятливими можливостями для розвитку особистості. Почуття зв'язності розуміється як загальна орієнтація особистості, що визначає, в якій мірі людина усвідомлює своє життя і навколишні ситуації як збагненні, керовані та осмислені. Толерантність до невизначеності розуміється як інтегральна особистісна характеристика, яка дозволяє особистості визнавати існування невизначеності в житті та адекватно адаптуватися до неї, зберігаючи при цьому позитивний емоційний стан та психологічне благополуччя. Довіра до себе розуміється як особистісна диспозиція, яка дозволяє визначитися з життєвою стратегією, ґрунтуючись на конкретних ціннісних установках по відношенню до себе, та допомагає долати скрутні ситуації життя та пристосовуватися до нових умов. Автономність розуміється як здатність до самостійності у прийнятті рішень та виконуваних діях, що у сукупності дозволяє досягати успішності в діяльності, відчувати наповненість життя та підтримувати психологічне благополуччя в довгостроковій перспективі, і виступає ресурсом в умовах невизначеності життя, що дозволяє активно взаємодіяти з навколишньою дійсністю й особистісно розвиватися. Цінності

розуміються як чинник самоорганізації людини, що визначає зміст її активності та характер взаємодії з навколишнім світом, із собою, з іншими людьми, а також зумовлює стратегії поведінки.

Встановлено, що суб'єктивна оцінка визначеності життя, психологічне благополуччя особистості та вираженість особистісних диспозицій різняться залежно від статево-вікових особливостей. Жінки, особливо у старших вікових групах, демонструють більш високий рівень психологічного благополуччя та оцінюють життя як більш визначене, у порівнянні з чоловіками. Юні респонденти, зокрема чоловіки, демонструють зниження вираженості особистісних диспозицій, на відміну від більш дорослих респондентів, які менш залежні від загальних непередбачуваних для суспільства змін. Доведено, що умови життя також впливають на суб'єктивне благополуччя та вираженість особистісних диспозицій. В групі респондентів, що досліджувалися у звичайних умовах суспільного життя, більш виражені життєстійкість і довіра до себе, а в групі досліджуваних у непередбачуваних умовах життя (карантинні заходи) — почуття зв'язності та толерантність до невизначеності.

Регресійний аналіз даних дослідження дозволив виявити найбільш значимі предиктори психологічного благополуччя в різних умовах життя. У звичайних умовах життя найбільш значущими чинниками підтримки благополуччя визначено почуття зв'язності, життєстійкість, довіру до себе. Додатковими предикторами, що пояснюють окремі компоненти благополуччя, є толерантність (особистісний компонент, вимірюваний за моделлю К. Ріфф) та інтолерантність до невизначеності (когнітивний компонент). В умовах непередбачуваних змін суспільного життя (під час карантину) найбільш значущими предикторами психологічного благополуччя виявилися установки на керованість та збагненність як прояви почуття зв'язності, а також довіра до себе. В цілому, довіра до себе є значущим ресурсом для психологічного благополуччя в різних умовах життя.

Структурне моделювання дозволило підтвердити припущення щодо ресурсної ролі особистісних диспозицій в умовах невизначеності. Було запропоновано та емпірично підтверджено модель медіації особистісними диспозиціями впливу суб'єктивної невизначеності життя на психологічне благополуччя. В звичних умовах життєдіяльності, особистісний ресурс, що нейтралізує негативний вплив суб'єктивної невизначеності життя на благополуччя, завданий установками на залученість, контроль, збагненність, керованість, а також довірою до себе. В непередбачуваних умовах життя (під час карантину) медіатор, що дозволяє знизити негативний вплив суб'єктивної невизначеності життя на суб'єктивне благополуччя особистості, завданий установкою на керованість, довірою до себе та установкою на збагненність. Довіра до себе та почуття зв'язності (установки на збагненність та керованість) виступають важливими ресурсами суб'єктивного благополуччя в будь-яких умовах суспільного життя.

Наукова новизна дослідження полягає у побудові та емпіричній верифікації моделі впливу невизначеності життя та особистісних диспозицій на психологічне благополуччя особистості, в якій вплив суб'єктивної невизначеності життя на суб'єктивне благополуччя опосередкований латентною змінною – ресурсом особистості, маніфестованим через життєстійкість, почуття зв'язності та довіру до себе; у розкритті ролі особистісних диспозицій як ресурсу суб'єктивного благополуччя в різних умовах суспільного життя, а саме: у звичних умовах життя найбільш значущим ресурсом благополуччя є життєстійкість з установкою на контроль подій, на відміну від непередбачуваних умов життя, в яких більш значущим ресурсом є почуття зв'язності; у розкритті значення суб'єктивної оцінки визначеності життя для психологічного благополуччя, а саме: встановлено, що суб'єктивна оцінка ситуації як невизначеної є чинником зниження суб'єктивного благополуччя в змінюваних умовах суспільного життя.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що в роботі розкрито сутність особистісних ресурсів як медіатора між невизначеністю життя та благополуччям особистості в різних умовах життя, а саме: особистісні диспозиції, які надають когнітивне осмислення ситуації, є головними ресурсами психологічного благополуччя у звичних умовах суспільного життя, на відміну від емоційно забарвлених особистісних диспозицій, які відіграють основну ресурсну роль для психологічного благополуччя в непередбачуваних умовах суспільного життя. Ці результати мають стрижневе значення для загальної психології та психології особистості, а також психологічного консультування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблена та апробована авторська графічна методика «Суб'єктивна оцінка визначеності сфер життя», яка може бути використана в практиці психологічного консультування та психодіагностики для оцінювання людиною рівня визначеності життя. Окрім того, результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у психокорекційній роботі, у створенні тренінгів, а також у подальших дослідженнях функціональної ролі особистісних ресурсів щодо суб'єктивного благополуччя.

Ключові слова: психологічне благополуччя, суб'єктивне благополуччя, задоволеність життям, суб'єктивна оцінка, особистісні диспозиції, ресурси благополуччя, невизначеність, життєстійкість, почуття зв'язності, довіра до себе, толерантність до невизначеності, медіація, структурна модель.